

Karácsony Sándor reneszánsza

Születésének 125. évfordulója alkalmából

Németh László nem minden alap nélkül nevezte Karácsony Sándort „*mágnes ember*”-nek. Demokratizmusa, németellenessége miatt, mely párosult az ifjúságra gyakorolt rendkívüli hatásával. 1945-ben még Rákosi Mátyásból is olyan kijelentést váltott ki, hogy Karácsony Sándorra kell bízni az ifjúság nevelését, mivel azt írták róla: a demokrata nevelésnek a múltban is legfőbb képviselője volt. A Vallás és Közoktatási Minisztérium rendeletére alakult meg az Országos Szabadművelődési Tanács (OSZT) Karácsony Sándor elnökségével, mely az ifjak és felnőttek iskolán kívüli művelődését kívánta szolgálni. A változó idők szellemében a folyóiratukat *Új Szántás*nak hívták. 1946-ban a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) elnökévé választották. Magyar Cserkészfiúk Szövetsége néven még igyekezett megmenteni a hazai cserkészetet. Karácsony Sándor legalapvetőbb elve a másik ember tisztelete volt. Hamarosan a támadások sora éri. Andics Erzsébet szerint a demokrácia kizárja azt, hogy mindenki önállóan tevékenykedjen mint autonóm lény. A dogmatizmus erősödésével a hatalomért folyó harcban narodnyikizmus, népiesség vádjával a *Társadalmi Szemle* 1948-ban szabadművelődési tevékenységét marasztalta el. Még részt vett a sok vihart kavart Bibó-vitában. A MADISZ is befejezte működését, ősszel pedig felosztatja az elsősorban az ő könyveit megjelentető Exodus munkaközösséget. 1949 elején egykori tanítványa, az államtitkárrá avanszált Bóka László támadja *Népiesség és népnevelés* című tanulmányában. Az év végén a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) már a klerikális reakció egyik kártékony alakjának tartja, az MDP titkársága pedig a nyugdíjba küldéséről határoz. 1950 márciusában Losonczy Géza ítéli el tevékenységét az induló *Művelt Nép* első számában. Ekkorra az OSZT-vel Karácsony Sándor elnöki pozíciója is elenyészik. Az egyre erősödő politikai boszorkányüldözés hatására kénytelen feladni a debreceni egyetemen betöltött tanári állását. „1950. évi július hó végével [...] megrokkant egészségi állapotomra hivatkozással nyugállományba helyezésemet kérem” – írta egy évvel később önéletrajzában. Azt az embert, aki első világháborús sérülése dacára, két bottal járta az országot, mozgásterében, tevékenységében teljesen szűk baráti körébe szorítva, már csak az évről évre összeállított *Bibliaolvasó kalauz* élte. 1952. február 23-án elhunyt, 61 évet élt. (1891. január 10-én született Földesen.) A budapesti Kerepesi (Fiumei úti) temetőben helyezték örök nyugalomra. Már nem tudta meg, hogy megvonták a nyugdíját.

Karácsony Sándor szellemi öröksége azonban továbbra is széles körben élt és hatott, gátolta a dogmatikus diktatúra ideológiai meggyökeredését, kifejlődését, különösen erős volt ez a hatás a Tiszántúlon, ahol az értelmiség a debreceni egyetemen Karácsony Sándor és a reformáció szellemiségében szocializálódott. A hamu alatt izzó parázssal alig tudtak valamit kezdeni. A pártálm sziszifuszi harcra kényszerült, Debrecenbe konferenciát hívtak össze, hogy rásüssék a haladásellenesség bélyegét. Mindennek ellenére Karácsony Sándor hívei és tanítványai Kerekgyártó Elemér disszertációjának nyilvános vitáján megakadályozták annak elfogadását. 1955-ben a *Társadalmi Szemlé*ben olvashattuk Kerekgyártó Elemértől: „A népies-karácsonyista nézetek veszélyessége is abban áll, hogy egykori németellenességük, elméletük egyes álprogreszív elemei sokak számára elfogadhatóvá teszik ezt a lényegében és egészében reakciós irányzatot [...] Felfogásuk ilyen értelmében egyben szlávellenes is, ami egyúttal szovjetellenes álláspontot is jelentett. Kommunistaellenességük szintén kirívó volt.” Tudománytalannak, népellenesnek jelentik ki. A következő évtizedekben nemlétezőnek tekintették, neve teljes elhallgatásba került. Nevének, munkáinak véletlenszerű, óvatlan felbukkanása szinte azonnali retorziót vonzott maga után. A hatvanas évek közepén, szüleim elmondása szerint a „*sandristák*”, így nevezték legbuzgóbb híveit, kijátszva a hatalom fürkésző szeméit, rendszeresen tartották a kapcsolatot. Elégg reménytelenül igyekeztem életével, munkásságával megismerkedni, felkerestem a családját is. A róla vagy általa írt munkákból alig tudtam egy-kettőhöz hozzájutni az antikváriumok nagyközönség elől zárt polcairól.

Karácsony Sándor

1969 őszén pár évre lehetőségem volt Karácsony Sándorral közös szülőfalunkban, Földesen munkát vállalni, ahol egyre többet hallottam a nagy híró professzorról, akiről szívesen emlékeztek a helyiek. Karácsony Sándornak az Exodus Kiadónál megjelent írásai többé-kevésbé a negyvenes évek végéig hozzáférhetőek voltak Medgyessy néni trafikjában. Érdeklődésemre a kamrából, elhúzható fedelű asz-

talból, vagy falitékából hozzám került például az *Iffjúság és hivatás*, de Lükő Gábornak az Exodusnál kijött, katonanótákat tartalmazó füzetje is. A tanterületből Oros Károly kezembe nyomta a Morvay Péter szerkesztette *Honismereti Híradó* egyik szürke példányát, kérve, hogy szervezzünk egy szakkört, hiszen egy vasos köteg anyagom volt a földesi nemes családokról, köztük a Karácsony famíliáról. Bejártam Debrecenbe Szamosújvári Sándor jól szervezett szakkörébe, ahol megismerkedtem Ötvös László református lelkésszel, aki a 90-es évektől rendszeresen felkért, hogy a Református Teológiai Doktorkonferenciáin Karácsony Sándorról tartsak előadást. Debrecenben kaptam az egykori felvidéki regőcskeréskéstől Karácsony *A magyarok istene* kötetét. Újabb három évre Hajdúböszörményhez kötött a munkám, a református esperestől további Karácsony-kötetekkel gyarapodtam.

1976 végén visszajöttem Budapestre. Lendvai L. Ferenc megtörte a hallgatást *Protestantizmus és magyarság Karácsony Sándor pedagógiájában* címmel a *Világosság* folyóiratban, ebből három év múlva kandidátusi disszertáció lett. Görög Sándor a Múzeum Kávéházba hívta Halász Pétert és engem ismerkedni, azóta sok írásom jelent meg a *Honismeretben*, Karácsony Sándorról is. Hívott, menjek be a szerkesztőségbe, ahol Töltési Imre fogadott és tartóztatott, várjam meg Morvay Pétert, aki Karácsony tanítványa volt. Nem történt hiába, első perctől atyai barátom lett. Egy szuszra mindent megtudtam tőle, „*csucsai*” volt, „*csucsai front*”-nak nevezte Karácsony Sándor az osztályát a Tavaszmező utcai Zrínyi Gimnáziumban. 1920-tól nyolc éven keresztül sok időt töltöttek Földesen, segítettek tanárunknak a parasztgimnázium szervezésében. Lükő Gáborral ott szívták magukba a népi kultúrát és később nemegyszer énekelték nekem azokat a népdalokat, amelyeket Karácsony Sándortól tanultak. Morvay Péter, érezve elkötelezettségemet, elküldött Bodolay Gézához, aki a Petőfi Irodalmi Múzeumban éppen egy országos irodalmi topográfia feltételeinek kidolgozásán dolgozott. Ő Karácsony Sándor nevét hallva egyből keblére ölelt. Morvay és Bodolay biztatására nekiláttam a Karácsony-bibliográfia összegyűjtéséhez. Nagy segítséget kaptam a kelenföldi gyűlekezetben havonta összejövő Karácsony-szemináriumban, amelynek Hajdú Péter református lelkész adott otthont. Ezt Kontra György vezette, rendszeres látogatói között volt Vargha Balázs, Varga Domonkos, Bene Sándor, Gyulai Gábor, Székácsné Vida Mária, Sebestyénné Fehér Klára, Kondor Imre, Jánosi Sándor, Karsainé Dezső Ágnes, Kiss Lajos, Szathmáry Lajos, Kövendi Dénes, Kovács Bálint, Fábíán Gyula, Hatvani László, Khoór Miklós, Karácsony Sándor lányai, Mária és Erzsébet. A forrásbázisom általuk is gyarapodott. Kontra, Kövendi, de főleg a holtig hú Lükő Gábor adta a legtöbb kiadványt. Időközben a nosztalgiajnai Földesre lejáró Mátrai Gábor, a hűtlen tanítvány 1982-ben megjelent Műhelyeim története kötetében csúnyán megtámadta egykori tanárát. A marxista értékelés ellenében, Karácsony Sándor védelmében sem Lükő Gábor, sem Varga Domokos korrigáló írásai sehol sem jelenhettek meg.

A növekvő Karácsony-gyűjteményt kérésre kétszer is kiállítottam Földesen. A népfronttitkár, Gaál Zsigmond kitalálta, el kellene a földesi művelődési házat és iskolát Karácsony Sándorról nevezni. Az ötletet helyben elfogadták, de a megyei pártbizottság és Aczél György útját állta. Lassan azonban olvadni kezdett a jég. A Magvető Kiadó *Magyar Hírmondó* sorozatában 1985 könyvhetére kiadta Karácsony Sándor *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja* című kötetét. Engem is több oldalról biztattak, adjam közre az összegyűjt anyagot. A földesi könyvtár vezetője, Kónyi Lajosné vállalta az anyagiakat, Simon Zoltán, a debreceni megyei könyvtár igazgatója pedig 1986-ban a kiadást. A megjelenés előtt még megjelent nálam Lányi Gusztáv, kinek több mint félszáz kötetet adtam kölcsön és elkérte a bibliográfiám kéziratát, hogy a *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan* című, alcímében *Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében* kandidátusi értekezéséhez mellékelje, amely majd csak 2000-ben jelenhetett meg az Osiris Kiadónál.

1988-ban a Tatán rendezett honismereti akadémián megjelent Pozsgay Imre, az előző napon alakult Németh Miklós-kormány minisztere. Morvay Péter mindjárt biztatott, beszéljek vele. Pozsgay mindenben segítőkész volt, és így végre 1989. szeptember 15-én a földesi iskola és művelődési központ megtarthatta a névadó ünnepélyt. Földes jeles születésnapjával immár méltán büszkélkedhetett a Budapestről, Debrecenből és a sokfelől érkezett ünneplő tömeg jelenlétében. Földesen szárbá szökkent a vetés. Péter Imre vezetésével megalakult a Karácsony Sándor Művelődési Társaság, mely évenkénti konferenciatarossal és már tucatnyi füzet kiadásával ápolja Karácsony Sándor szellemi örökségét. Pedagógusnapon pedig Budapesten a Fiumei úti temetőben levő sírjánál teszi tiszteletét. 1991-től a kiváló tanárokat *Karácsony Sándor-díjjal* jutalmazták, de pár éve ez abbamaradt, napjainkban kérvényezik a felújítását. A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya megörvendezettett bennünket *Hegyi beszéd és az Iffjúság és hivatás* című munkáival. Kolozsváron a Református Egyház Misztótfalusi Sajtóközpontja kiadta a *Nyugati világnézetünk felemás igában* című kötetet. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum pedig a *Leckék a leckéről* című füzetét adta közre, 1992-ben Kontra György Karácsony Sándor életéről szóló művét jelentette meg.

Lükő Gábornál találkoztam Mándoky Kongur Istvánnal, nagy tervei voltak; Közép-Ázsiában kívánta megjelentetni Karácsony Sándor munkáit, korai halálával ez csak szép álom maradt. Pécelen 1991-ben megalakult a Csökmei Kör Heltai Miklós vezetésével. A névválasztás Bocskai István 1606. évi címeres nemesleveléig megy vissza, miben Csökmei előnévvel látjuk a Karácsony családot. Karácsony Sándor Csökmei Sándor néven adta ki a negyvenes évek elején az Exodus kiadásában első világháborús verseit. A Péceliek szinte azonnal újra megjelentették Karácsony a *Magyar nyelvű társaslélektani alapon* című kötetét. Pécelen rendszeresen tartanak egy nyári és egy téli konferenciát, magukra vállalták Karácsony Sándor munkái újrakiadását. A kisebb kötetek, füzetek után a Széphalom Könyvműhely vezetője, Mezey Katalin segítségével Karácsony Sándor alapvető tíz nagy munkáját a könyvesbolti forgalomban is elérhetővé tették. Szűkebb körben érhető el *A teljes Írás Istentől ihletett* címmel az évente megújuló *Bibliolvasó kalauz*. A Csökmei Kör reprint kiadása a Szenczi Molnár Albert által fordított *Szent Dávid király százötven zsoltára*, mely először 1948-ban látott napvilágot Karácsony Sándor megújításában. 1993-ban tette közzé a *Honismeret Karácsony Sándor és Csökmő* című előadásomat. A szárszói konferencia 50. évfordulóján Kanyar József biztatására tartottam emlékező Szárszón és a Politikatudományi Intézetben, ezek olvashatók az évfordulós kötetben. Óbudán a Deme Tamás vezette Sándor Kör tart rendszeresen előadásokat. A debreceniek konferenciát tartottak és természetesen neveztek el róla. A nagykőrösi Református Tanítóképzőben Szenczi Árpád vezet szemináriumot. A kispesti Karácsony Sándor Rózsatéri Református Általános Iskola és Óvoda jubileumi évkönyvet adott ki. A Tavaszmező utcai egykori Zrínyi Gimnázium falán portréval ellátott emléktáblát avattak 1995-ben. Karácsony Sándor posztumusz a *Magyar Örökség Díjat* is megkapta. Ezek után elmondhatjuk: megértük az örök elhallgatásra ítélt Karácsony Sándor újjászületését!

Karacs Zsigmond

Hatvan éve történt: forradalom és szabadságharc, 1956

Pruha József Tűzoltó utcai szabadságharcos emlékei 1956-ról¹

Hat évet kaptam, és letöltöttem ebből 3 év 8 hónapot, és akkor jött az amnesztria.

Én október 24-én kerültem bele az 56-os eseményekbe, mert bejártam a Repülő Szövetségbe, ott voltam az ejtőernyős hadosztály vezetője. Jöttem egyszer haza, és pont a Tűzoltó utcai garázsnál jártam, amikor láttam, hogy csoportosulnak a gyerekek, nem tudtak beindítani egy teherautót, én odamentem és segítettem nekik, mire azt mondták, hogy ha már beindítottam, menjek el a Péterfy Sándor utcai kórházba, mert élelmet kell hozni. Elmentem velük, és így kapcsolódtam be a mozgalmába.

A Tűzoltó utcába én október 24-én kerültem be Csongovaival.² Angyal István³ október 27-e körül került oda. Én inkább Csongovaival voltam kapcsolatban. Erdélyi Sándor hadnaggyal, és még sok más

¹ Pruha József 1930-ban Kispesten született kétgyermekes munkáscsaládban. 1945–1948 között a Kőbányai Textilgyárban dolgozott, ezután ejtőernyős tanfolyamot végzett és hivatásos katona, oktató lett. 1952–1953 között a Szovjetunióban járt Katonai Akadémiára. Hazatérte után a székesfehérvári felderítő zászlóalj parancsnoka lett, majd a Repülő Szövetség Ejtőernyős Alosztályának vezetőjévé nevezték ki. 1954–1955-ben kétszeres magyar bajnok volt ejtőernyő-műugrásban. A forradalom idején a ferencvárosi Viola utcában lakott. Október 28-án csatlakozott a Tűzoltó utcai csoporthoz. Élelmiszert szállított, majd később is sofőrködött. Főleg Csongovait kísérte tárgyalásokra. Emlékezete szerint a járőrszolgálat megszervezésében, valamint az ÁVH-s tiszték behozatalára irányuló akciókban is részt vett. Pruha október 31-től ideje nagyobb részét a Magyar Nemzeti Repülő Szövetség Forradalmi Bizottságában töltötte. 1956. december 7-én vették őrizetbe, de pert nem indítottak ellene: a hatóságok 1957. március 26-án szabadlábra helyezték. 1960 augusztusában ismét leartóztatták és fegyverrejtegetés, valamint államtitok megsértésének vádjával 1961. január 3-án 6 évre ítélték. 1963. április 1-jén szabadult. A visszaemlékezést 2016-ban jegyeztük le.

² Csongovai Per Olaf (1930–2005) filmrendező, a Tűzoltó utcai szabadságharcosok egyik vezetője, a Nemzetőrség Operatív Bizottságának tagja volt, 1956 novemberében emigrált.

³ Angyal István (1937–1958) a Tűzoltó utcai szabadságharcosok parancsnoka, a forradalom leverése után elfogták, majd ellenforradalmi és államellenes szervezkedés vádjával halálra ítélték és 1958. december 1-jén kivégezték.